

УДК 94 (477) «1957»

Микола Брегеда

РЕАКЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ПОСТАНОВУ І ЛИСТ ЦК КПРС «ПРО АНТИПАРТІЙНУ ГРУПУ МАЛЕНКОВА Г.М., КАГАНОВИЧА Л.М., МОЛОТОВА В.М.» (1957 р.)

Після XX з'їзду КПРС стали посилюватися суперечності всередині Президії ЦК. Більшість її членів виявляла незгоду з внутрішньою та зовнішньою політикою, яку здійснював М. Хрущов. Бурхливі дискусії викликали масштабні заходи політичного, економічного та соціального характеру. Не менш гострі суперечки точилися і навколо питань десталінізації суспільства. Такі обговорення у партійному керівництві набували фракційної спрямованості, оскільки в основі лежало головне питання: або відмова від курсу XX з'їзду, або продовження його.

Проблемі суспільно-політичних настроїв у період десталінізації тоталітарного режиму присвячена велика кількість літератури [1]. Однак, незважаючи на це, в історіографії продовжує залишатися багато нерозроблених питань. У даній статті проаналізуємо реакцію українців на постанову і лист ЦК КПРС «Про антипартійну групу Маленкова Г.М., Кагановича Л.М., Молотова В.М.» Розглянемо суспільно-політичні настрої у робітничому, селянському й інтелігентському середовищі після червневого (1957 р.) пленуму ЦК КПРС, який зіграв важливу роль у процесі десталінізації. На форумі одним з головних пунктів звинувачення змовників була організація масових репресій сталінської доби.

Зручну нагоду для підготовки зміщення М. Хрущова опозиція отримала у першій половині червня 1957 р., коли той здійснював 10-денний офіційний візит до Фінляндії. Під приводом необхідності ще раз обговорити майбутню поїздку до Ленінграду на 250-річний ювілей міста 18 червня розпочалося позачергове засідання Президії ЦК КПРС, яке тривало три дні. У зв'язку з пропозицією Г. Маленкова обговорити не тільки поїздку, але й «поведінку товариша Хрущова» головування вирішили покласти на М. Булганіна.

Становище першого секретаря ЦК партії

було надзвичайно складним. Із вимогою його відставки виступили 7 з 11 членів Президії ЦК – М. Булганін, К. Ворошилов, Л. Каганович, Г. Маленков, В. Молотов, М. Первухін і М. Сабуров. Вони звинуватили М. Хрущова у порушенні принципу колективності керівництва, економічному волюнтаризмі та необдуманих зовнішньополітичних діях. Проти зміщення першого секретаря голосували лише 4 члени Президії ЦК – сам М. Хрущов, О. Кириченко, А. Мікоян і М. Суслов. Також першого секретаря підтримали кандидати у члени Президії та секретарі ЦК, за винятком Д. Шепілова [2].

Урешті, організатори перевороту не змогли довести його до кінця. Вони помилково вважали, що замінити неугодного їм М. Хрущова можна лише силами членів Президії, не включаючи при цьому в дію увесь механізм влади – партапарат та армію з органами держбезпеки. Щоб виправити несприятливу ситуацію, міністр оборони Г. Жуков і голова КДБ І. Серов за узгодженням із М. Хрущовим на літаках військово-транспортної авіації терміново доставили до столиці групу членів ЦК – прихильників першого секретаря, які домоглися скликання пленуму ЦК КПРС. Цей форум пройшов 22-29 червня 1957 р.

Розправа над опозиціонерами була вирішена, але М. Хрущов, організовуючи багатоденне засідання ЦК КПРС, зробив тонкий тактичний хід, щоб продемонструвати суспільству, що всі рішення ухвалювалися в результаті тривалого обговорення та за наявності альтернативи. Проте кулуарні дії протидіючих груп, скандальна, неприємна суть порушених питань виявилися у бажанні переможців приховати справжній зміст промов на пленумі навіть від партійних організацій: стенограму пленуму вирішили не розсилати у місцеві парторгани. Більше того, не було опубліковано пункт постанови

пленуму, в якому Г. Маленков, Л. Каганович і В. Молотов звинувачувались у персональній відповідальності за масові репресії, а також пункт, присвячений оцінці ролі М. Булганіна, М. Первухіна та М. Сабурова. К. Ворошилов узагалі у постанові не згадувався [3]. У цьому яскраво виявилось бажання М. Хрущова та його прихильників, з одного боку, згасити гостроту та розмах конфлікту у партійно-державному керівництві, а з іншого – уникнути широкого обговорення питання сталінських репресій.

Постанова пленуму та коротка інформація про його роботу були опубліковані 4 липня 1957 р. Пленум постановив засудити помилкову позицію з ключових внутрішніх і міжнародних питань і фракційну діяльність «антипартійної групи» Г. Маленкова, Л. Кагановича, В. Молотова і Д. Шепілова, що «примкнув до них». Вони були позбавлені всіх керівних посад і виведені зі складу ЦК і Президії ЦК партії, а потім отримали призначення на другорядні посади. Лояльніше поставилися до інших учасників змови проти М. Хрущова. Зокрема М. Сабуров був виведений із Президії ЦК, а М. Первухіна понизили до чину кандидата у члени Президії ЦК. Також вони втратили свої посади перших заступників голови уряду. Щоб не показувати країні та світу масштаби опозиції, М. Булганіна на декілька місяців залишили головою Радміну СРСР, а К. Ворошилова – ще довше, до 1960 р. головою Президії Верховної Ради СРСР. Однак і той, і інший були позбавлені реальної влади. Пленум, по суті, затвердив М. Хрущова одноосібним лідером партії, який міг власноручно сформувати склад Президії ЦК, розширений до 15 чоловік. Її новими членами стали А. Арістов, М. Беляєв, Л. Брежнєв, Г. Жуков, М. Ігнатов, Ф. Козлов, О. Куусінен, К. Фурцева та М. Шверник.

Рішення червневого (1957 р.) пленуму ЦК КПРС викликали значне пожвавлення громадськості. Обговорення постанови та «закритого» листа ЦК КПРС про «антипартійну групу» пройшло на зборах партактиву і пленумах в усіх 922 обкомах, міськкомах і райкомах КПУ, а також на зборах 52048 первинних парторганізацій. На цих зборах були присутніми 936 тисяч чоловік і виступи-

ли 380 тисяч комуністів [4]. Таку велику кількість виступів можна пояснити намаганням хрущовського керівництва заручитися підтримкою якомога більшої кількості комуністів і домогтися одностайного засудження учасників «антипартійної групи».

У засобах масової інформації була розгорнута кампанія проти фракціонерів, покликана формувати суспільну думку відповідно до офіційної лінії. За підрахунками Ю. Ганжурова питома вага матеріалів, спрямованих проти «антипартійної групи», у другій половині 1957 – першій половині 1958 р. складала до 15% від загальної площі газет, причому 55% цих публікацій уміщувалися під традиційними рубриками, що мали на меті довести ставлення саме громадян до цього питання [5]. Після викриття змовників характерними були такі публікації, як: «Ленінська єдність партії – джерело її непереможної сили», «Комуністи гаряче схвалюють і одностайно підтримують рішення пленуму ЦК КПРС», «Могутня демонстрація єдності партії і народу», «Завжди з партією!», «Рішуча відсіч фракціонерам» та інші [6].

Пропагандистську роль повинні були відігравати і пропозиції про прийняття більш суворих заходів до змовників, які висувалися окремими комуністами, а потім мали бути підтримані всіма присутніми на партзборах. Зокрема, у рішеннях Вінницького, Дрогобицького, Харківського й інших облпартактивів містилося прохання до ЦК КПРС виключити з партії Г. Маленкова, Л. Кагановича та В. Молотова. Про необхідність притягнення їх до кримінальної відповідальності за вчинені злочини говорилося у резолюції Одеського облпартактиву. Вносилося також багато пропозицій про позбавлення змовників звання Героя Соціалістичної Праці та відкликання їх зі складу депутатів Верховної Ради СРСР [7].

Крім того, комуністи та безпартійні низки населених пунктів, підприємств, колгоспів, установ та організацій республіки, які носили імена Г. Маленкова, Л. Кагановича, В. Молотова, зверталися до вищих органів влади з проханнями вирішити питання про зміну цих найменувань. Наприклад, на партзборах заводу п/с № 201 Харкова було одностайно прийнято рішення – просити

вищестоящі партійні та радянські органи про якнайшвидше перейменування Кагановичського району та присвоєння йому імені Постишева [8]. У Запорізькій області, зважаючи на пропозиції колгоспників, унесені при обговоренні підсумків червневого пленуму, було перейменовано 46 колгоспів, у тому числі 20 колгоспів імені Молотова, 15 – імені Маленкова та 11 – імені Кагановича [9].

У виступах на партзборах учасники «антипартійної групи» досить часто ототожнювалися з Л. Берією. Характерною у цьому плані була зміна в негативну сторону ставлення до нього західноукраїнського населення. Зокрема слюсар Львівського заводу автотранспорту Жуков говорив: «Учасники антипартійної групи хотіли повернути чорні часи Берії. Я вважаю, що з ними дуже м'яко вчинили, їх треба покарати суворіше...» [10]. Таку зміну настроїв можна пояснити тим, що після викриття Л. Берії стали відомими численні факти його причетності до масових репресій.

Водночас, попри всі намагання кремлівського керівництва, цілковитої одностайності у партійних лавах досягти не вдалося. Мали місце випадки, коли окремі комуністи наважувалися публічно не підтримати рішення ЦК відносно «антипартійної групи». При цьому одним з основних мотивів неприйняття була невдоволеність власним матеріальним становищем. Так на партзборах у колгоспі «Росія» Первомайського району Миколаївської області колгоспник Олійник заявив: «Осуджувати Молотова я не берусь: Австрія та Японія завдали багато шкоди нашій державі. Він мав право викласти свою думку з цього приводу. Югославія стала дружньою країною, оскільки ми дали їй 500 млн. крб. Пленум ЦК КПРС звинувачує цю групу в тому, що вона відірвалася від народу. А хіба тільки вони не зустрічалися з людьми? А де був Кириченко? У нашому магазині немає товарів широкого вжитку, немає взуття, вовняних тканин і не все гаразд із продовольчими товарами. Отже, про яке піднесення добробуту населення може йти мова. Перед тим, як осудити антипартійну групу, потрібно, щоб нам дали прочитати виступи Молотова, Маленкова, Кагановича, тоді була б більш ясна кар-

тина». Із 48 комуністів, присутніх на зборах, жоден не наважився дати відсіч виступу Олійника. Не відреагував на цей виступ і заввідділом пропаганди Первомайського райкому КПУ. Лише через 3 дні, за вказівкою райкому партії, тут були проведені повторні збори. Виступили 20 комуністів. Усі вони засудили виступ Олійника. Учасники зборів одноголосно вирішили виключити його з лав КПРС [11].

До того ж у партійних організаціях до владних функціонерів ставилося дуже багато неприємних для них запитань. Якщо у своїх виступах комуністи, зазвичай, виявляли певну поміркованість та обережність, то запитання ставили рішучіше та впевненіше. Серед них характерними були такі: «Чому питання про антипартійну групу не було поставлено на загальнонародну дискусію до обговорення на червневому пленумі?» [12]; «Як довідалися члени ЦК, що засідає Президія, і хто сповіщав їм про явку?»; «Чим мотивували учасники антипартійної групи свою незгоду з ЦК і тов. Хрущовим?» [13]; «Хіба ЦК КПРС раніше не знав про те, що Маленков, Каганович і Молотов брали участь у репресіях 1937-1938 рр., і чому їх увели у керівні органи на XX з'їзді?» [14]; «Чи понесуть кримінальну відповідальність учасники антипартійної групи за знищення чесних людей?» [15]; «У даному листі говориться, що Молотов, Каганович і Маленков намагалися звести наклеп на діяльність Сталіна. А хіба попередній закритий лист про культ особи не приймався одностайно Президією ЦК партії?» [16]; «Чому учасники антипартійної групи не виступили в пресі або по радіо з визнанням своїх помилок чи з обґрунтуванням своєї позиції?» [17].

Серед безпартійних українців також нерідко можна було почути критичні висловлювання стосовно останніх змін у вищому партійно-державному керівництві. Наведено найбільш показові з них: «Не розумієш, що робиться у нашому уряді, хто правий, хто винен»; «В уряді йде боротьба за портфель, так само як у французькому парламенті»; «Коли був Сталін, був порядок в уряді, а тепер немає господаря, який би тримав у своїх руках усе і правильно керував»; «Даремно покарали так суворо Маленкова і Молотова. Якщо вони помилилися, то пот-

рібно було їх покритикувати, а на роботі залишити. Вони принесли велику користь нашій партії та народу» [18].

В окремих містах і районах траплялися випадки проведення зборів «на низькому рівні». Так у Феодосії на заводі «Механік» із 175 працівників на зборах були присутніми – 93, а в обговоренні постанови ЦК КПРС взяли участь лише 2 чоловіки. У Севастополі на будівельному об'єкті Лазарева-Будищева з 50 присутніх ніхто не виступив, мотивуючи це тим, що питання вже вирішено і постанова прийнята [19]. Деякі громадяни, схвалюючи постанову, відмовлялися підтримувати пропозиції про застосування більш суворого покарання до фракціонерів. Зокрема, у парторганізації Вінницького водоканалу всі 19 комуністів проголосували за підтримку рішення ЦК, але коли голосували за виключення Маленкова, Кагановича і Молотова з партії – 7 комуністів утрималися [20].

Після публікації постанови про «антипартійну групу» до партійних органів надходило багато листів з відгуками на це рішення. Переважна більшість із них містила схвалення та підтримку, а також пропозиції якнайсуворіше покарати фракціонерів. Так комуніст М. Шліфер із Дніпропетровська у листі до Президії ЦК КПРС наполягав на проведенні судового процесу над Г. Маленковим, Л. Кагановичем і В. Молотовим: «За нашими радянськими законами і за загально визнаними юридичними нормами, громадянин, винний у вбивстві або у підбурюванні до вбивства хоча б однієї людини, підлягає суворому покаранню. Чому ж повинні залишатися безкарними злочинці, винні у винищенні тисяч і тисяч ні в чому неповинних людей, у стражданнях тих, хто багато років провів у тюрмах і таборах?... Злочинців необхідно віддати до суду» [21]. Водночас зустрічалися і листи з негативними відгуками, зазвичай, анонімного характеру. Наприклад у Гуляйпольський райком КПУ Запорізької області надійшов анонімний лист, в якому зазначалося: «Рішення червеневого пленуму ЦК КПРС – ганьба для нашої партії. Ми, старі комуністи, вимагаємо відновити Маленкова, Кагановича та Молотова у складі ЦК і Президії» [22].

Розглянемо особливості реагування різних соціальних верств українського населення на викриття «антипартійної групи». Завдяки значним успіхам у сільському господарстві та численним поїздкам по країні М. Хрущов користувався великим авторитетом серед селян. Тому в несподіваній і неочікуваній для них ситуації вони, у своїй переважній більшості, схилилися на бік першого секретаря та підтримували офіційну ідеологічну позицію. Зокрема на партзборах колгоспу імені Леніна Полтавської області колгоспник Копил заявив: «У 1932 р. Молотов приїжджав у Козельщинський район, але мало хто його бачив. Із людьми він не спілкувався, відвідав тільки школу. Інша справа товариш Хрущов, який увесь час знаходиться серед народу, глибоко занурюється у його життя, і це сприяє правильному вирішенню питань у галузі промисловості та сільського господарства» [23]. Секретар парторганізації колгоспу імені Ворошилова Одеської області М. Борлан у своєму виступі показав на яскравих прикладах зростання економіки свого колгоспу за останні 3-4 роки та відзначив, що тільки нерозумні сліпці можуть не бачити всебічного розвитку нашої країни.

– Я пропоную, – сказав М. Борлан, – схвалити рішення ЦК КПРС. Крім того, висловлюю думку всіх комуністів про необхідність більш суворо покарати змовників: виключити з партії, позбавити нагород і повноважень та притягнути до кримінальної відповідальності [24].

Прояви невдоволення постановою про «антипартійну групу» найчастіше зустрічалися серед селян у західноукраїнському регіоні, що, значною мірою, було викликано неприйняттям політики хрущовського керівництва. Так у бесіді з інструктором Олеського райкому КПУ Львівської області «колишній куркуль» Пастушок заявив, що Маленкова, Кагановича, Молотова розкритикували та вивели зі складу Президії ЦК, бо вони хотіли розпустити колгоспи [25].

Окремі селяни не могли зрозуміти ситуацію, яка склалася у партійних «верхах». Наприклад, на зборах колгоспу «Прапор комунізму» Полтавської області комуніст Усенко зауважив, що листа ЦК КПРС потрібно було написати більш широко, оскільки

ки з даного тексту не зовсім зрозуміло – хто ж правий і як могло трапитися так, що люди, які пропрацювали 40 років у партії, опинилися в «антипартійній групі» [26].

Під впливом міжнародної напруги та протистояння нерідко спостерігалися випадки посилення апокаліпсичних і депресивних настроїв. Зокрема на партзборах Красненського району Львівської області, голова колгоспу імені Лесі Українки Саламаха розповів, що деякі колгоспники, неправильно зрозумівши постанову ЦК, зранку 4 липня 1957 р. не вийшли на роботу, а пішли у крамниці закупляти товари першої необхідності, вбачаючи можливе виникнення війни [27].

Робітничий клас вирізнявся своєю організованістю та згуртованістю, а також мав значний конфліктний потенціал, який надалі проявиться у масових протестах на тлі посилення соціально-економічних негараздів. На думку дослідників Е. Завадської й О. Едельман, серед причин невдоволення робітників була статусна криза, пов'язана з перерозподілом соціальних ролей і змінами пріоритетів у політиці влади. Позитивні зміни у суспільно-політичному житті країни, зокрема реабілітаційні процеси, засудження культу Й. Сталіна, певне пом'якшення режиму в галузі культури та мистецтва, практично знаходилися поза сферою життєвих інтересів робітників. Новий політичний курс виявився для них у зниженні соціального статусу. Вирізнення інтелігенції як соціальної групи, викликане вимогами науково-технічного прогресу, ставило під сумнів привілейоване становище робітників як класу щодо інших груп [28].

Впадало в око те, що при обговоренні постанови та листа про «антипартійну групу» робітники були сміливішими та відвертішими у своїх висловлюваннях. Так комуніст Денисов, виступаючи на партзборах Ленінського району Чернівців, сказав: «Нам важко спокійно обговорювати питання про виникнення антипартійної групи у Президії ЦК КПРС. Ми звикли впродовж багатьох років уважати Маленкова, Молотова та Кагановича керівниками партії, але ми судимо про людей не по їхнім минулим заслугам, а по теперішніх справах. Правильно вчинив

пленум ЦК партії, суворо покаравши фракціонерів» [29]. «За останні роки у нашій країні здійснено багато важливих заходів: освоєно мільйони гектарів цілинних земель, реорганізовано управління промисловістю та будівництвом, почався перехід на скорочений робочий день. Проти всього цього виступала антипартійна група Маленкова, Кагановича, Молотова. Таким не місце у керівних органах партії», – зазначив секретар парторганізації ТЕЦ заводу «Криворіжсталь» Котов [30].

Серед усіх соціальних верств робітники найчастіше засуджували та ставили під сумнів резолюції червневого пленуму. Наприклад диспетчер Південно-Західної залізниці В. Шечков висловився так: «На засіданні Президії ЦК КПРС усе було зроблено вірно: Хрущова зміщали у міністри сільського господарства, а Молотова робили першим секретарем ЦК, але на пленумі Хрущов усе повернув по-своєму. Шкода, звичайно, Молотова, це ж єдиний лєнінець на сьогодні...» [31]. Токар заводу п/с № 125 м. Львова Груздєв заявив сусідам, що він тяжко переживає звинувачення учасників «антипартійної групи».

– Я покладав усі надії на Маленкова та Молотова, – сказав він, – а їх звинувачують у ворожій діяльності. Моїх симпатій до них ніхто не відверне [32].

Нерідко лунали критичні відгуки на адресу М. Хрущова. Зокрема член КПРС П. Єфименко, на партзборах Миргородського хлібокомбінату, заперечив які-небудь успіхи у сільському господарстві. На його думку, тов. Хрущов, часто виїжджаючи у райони країни, намагався цим завоювати прихильність народу та створити собі культ особи [33].

Деякі робітники говорили, що у даній ситуації необхідно скликати позачерговий з'їзд КПРС. Зокрема на зборах парторганізації Джанкойського пункту «Заготзерно» Кримської області 4 чоловіки: Бат, Пальчиков, Горбачов і Калачников виступили проти рішення червневого пленуму ЦК і вимагали скликання XXI з'їзду партії. Причому Бат демонстративно залишив засідання, заявивши, що у зв'язку з цими зборами він у будь-яку хвилину може покласти на стіл партквиток [34].

Траплялися і випадки розгубленості та зневіреності у робітничому середовищі. Так на партзборах Полтавського машинобудівного заводу «Головэнергозапчастина» слюсар Демидов говорив: «Заслухавши доповідь про антипартійну групу Маленкова, Кагановича, Молотова, згадуючи неправильні дії Сталіна, я не знаю, кому ж тепер вірити, адже вони були нашими керівниками і так негідно вчинили» [35].

Найбільш ілюстративно масові настрої після червневого пленуму відображалися в інтелігентському середовищі. Представники цієї соціальної верстви, як правило, намагалися критично та прискіпливо проаналізувати суспільно-політичну ситуацію у країні. Загалом у республіці інтелігенція двоїсто поставилася до викриття «антипартійної групи». З одного боку, вона підтримувала рішення червневого пленуму, оскільки фракціонери були причетними до організації масових репресій за часів сталінізму, а з іншого – засуджувала методи боротьби з опонентами хрущовського керівництва та його намагання приховати від партії та народу матеріали пленуму.

Наприклад ректор Львівського держуніверситету Є. Лазаренко висловився так: «Я мушу сказати, що в особі Кагановича український народ мав справжнього ката, гнобителя національної культури. За його секретарювання був смутний час на Україні» [36]. Начальник відділу Дніпровського титаномагнієвого заводу Запоріжжя Бочаров сказав: «Чи випадково відбулося з цією групою змовників? Я вважаю, що не випадково, оскільки її учасники були нарівні зі Сталіним організаторами усіх необґрунтованих репресій 1936-1937 рр. Відчуваючи свою провину, вони хотіли замести свої сліди та замінити керівництво секретаріату ЦК КПРС» [37]. «Революційну законність порушували не тільки Молотов, Маленков, Каганович і Шепілов, а всі члени Президії ЦК КПРС. Моя думка – треба засудити фракційну діяльність цих осіб, але я не згоден із тим, щоб їх виводили з членів ЦК», – заявив на зборах парторганізації Сумського обласного відділення Товариства по розповсюдженню політичних і наукових знань комуніст Гудзенко [38]. Студент Київського геологорозвідувального технікуму

Т. Нечипоренко у кімнаті гуртожитку говорив таке: «Народ міг би проголосувати проти цього рішення, але боїться – затиснута свобода. Для того, щоб закрити очі народу на цю справу, вони відмінили податки» [39]. «Було б правильно, щоб на партзборах виклали в оригіналах виступи Молотова, Маленкова, Кагановича та дали можливість вирішувати це питання самим партзборам, а вже потім за їхніми рішеннями повинен виносити рішення пленум ЦК КПРС», – сказав старший інженер по котлонагляду апарату дорожнього ревізора Південно-Західної залізниці Г. Соколовський [40].

Водночас окремі представники інтелігенції відчували ностальгію за роками сталінського правління. Їм було важко відмовитися від своїх усталених переконань і за партійними директивами раптово змінити позитивне ставлення до Й. Сталіна й учасників «антипартійної групи». При цьому вони нерідко висловлювали критику на адресу М. Хрущова та виражали невдоволення його політикою. Красномовним, у цьому контексті, був виступ учителя Матюшанської школи Білоцерківського району Київської області О. Загородного, який зазначив: «Хрущов сидів рік над архівами – вишукував компроментуючі дані на Сталіна, і цим самим створював собі культ особи. Він відчував, що такі як Молотов, Каганович і Маленков і за розумом, і за політичним розвитком набагато сильніші від нього. Тому, щоб підібрати все собі до рук, «дав їм по шапці», а потім набрав такий склад, що він із нього буде «віршовки вити». Сталін усе ж таки писав історію країни, а тепер ніхто нічого не пише, тому що Хрущов неспроможний. Покликаючись на ленінську політику партії він розуміє її тільки в межах ХХ з'їзду і далі нічого не бачить. Хрущов трактує рішення пленуму: звинувачення кругом і навколо, а конкретних фактів немає. Звинувачує Молотова у протиріччях щодо підняття цілинних земель, а Молотов правий, тому що цілинні землі підняти підняли, а плюсів не видно. Скільки коштує ця «втіха» державі, ніде не вказано. Сталін правильно робив, що сам нікуди не їздив, до себе нікого не пускав і цим самим створював вагу держави, а Хрущов з Булганіним їздять по гостях, до себе кличуть гостей, і кожний

обід обходиться у сотні тисяч карбованців. А у випадку війни не тільки до нас ніхто не заляне, а, навпаки, усі нас будуть бити, не дивлячись на те, що всіх хлібом Радянський Союз годує і сам зазнає нестатків» [41].

Показово, що хвилюючі їх питання, зважаючи на особливості складеного ще при Й. Сталіні світогляду, пересічні комуністи прагнули розбирати винятково на партзборах. Зокрема старший інженер відділу постачання тресту «Південбудмеханізація» Києва О. Зайцев сказав: «Хрущов звинуватив Сталіна у культі особи, а сам у боротьбі за портфель знову насаджує культ особи. Ось якби вони пожили у нашому становищі, тоді б знали. Я одержую на двох з дружиною 1450 крб. і не можу купити костюма... Тепер Хрущов звинувачує Молотова і Маленкова, а якщо б вони взяли верх, тоді звинуватили б Хрущова. Народ наш не розбирається ні в чому, що скажуть, те й робить, не так, як в інших країнах, де будь-які питання обговорюють» [42].

Безпартійне населення про викриття «антипартійної групи» могло судити, лише будучи ознайомленим із текстом постанови червневого пленуму ЦК КПРС, опублікованим, до того ж, неповністю. Так не публікувалися пункти резолюції про причетність Г. Маленкова, Л. Кагановича, В. Молотова до масових репресій і щодо оцінки ролі М. Булганіна, М. Первухіна та М. Сабурова.

Бажання приховати від безпартійних навіть ту мізерну долю інформації, яка надсилалася у місцеві парторгани, не додавало підтримки хрущовському керівництву. Тому Президія ЦК КПРС, знаючи про популярність Г. Маленкова серед сільських мешканців, яку він здобув у 1953 р. після зниження сільгосподатку, 4 липня 1957 р., у день публікації постанови про «антипартійну групу», прийняла рішення про відміну обов'язкових поставок сільгосппродуктів державі з присадибних господарств колгоспників, робітників і службовців.

Найбільший ефект цей захід справив у селянському середовищі. Так ланкова артїлі імені Калініна Сумської області Назарова сказала: «Ми повсякденно відчуваємо піклування Комуністичної партії про простого трудівника. Узяти хоча б останнє рішення партії й уряду про скасування обов'язкових

поставок сільгосппродуктів. Із яким натхненням сприйняли його колгоспники! А проти нього виступала ця жалюгідна група. Я можу сказати одне, що ці люди виступили не лише проти волі партії, а й проти інтересів народу» [43]. Доволі часто селяни брали на себе виробничі зобов'язання. Наприклад тракторист Сюртівської МТС Закарпатської області Ф. Ношгодя заявив: «Постанова пленуму ЦК КПРС про антипартійну групу Маленкова, Кагановича, Молотова правильна і своєчасна... Я обіцяю ще краще працювати для того, щоб у колгоспі імені Хрущова, який обслуговує наша бригада, досягти високого врожаю всіх культур, зростання продуктивності худоби, а це, у свою чергу, підвищить матеріальний добробут колгоспників» [44].

Переважає більшість безпартійних робітників особливо не переймалася перипетіями владної боротьби і байдуже поставилася до викриття «антипартійної групи». Характерним було таке висловлювання сезонного робітника-каменяра Барського цукрового заводу Вінницької області Я. Пасічника: «Маленков, Каганович і Молотов дуже багато гарного зробили для народу. Що там відбулося нам невідомо, але хто з нас не помиляється, є у всіх помилки... Нехай вони там розбираються, а наша справа – сумлінно працювати та виконувати план» [45].

Безпартійні представники інтелігенції зазвичай схвалювали рішення червневого пленуму. Вони говорили про підтримку курсу XX з'їзду, незворотність реформаційних процесів у країні та неможливість повернення до старого. Так, Ю. Овчинніков, зав. клубом у селі Жуляни Київської області, заявив: «Після повідомлення по радіо про антипартійну групу я із задоволенням зняв у клубі портрети цієї трійки. Давно треба було звільнити їх із керівних посад. Це випускники старого керівництва, що йдуть по колишньому фарватеру. Їм незрозуміла вся складність життя та його змін» [46].

Після викриття «антипартійної групи» були дуже помітними прояви побоювання, хвилювання, занепокоєння щодо відновлення масових репресій серед євреїв. Представники даної національності особливо симпатизували Л. Кагановичу та В. Молотову, тому болісно сприйняли резо-

люції червневого пленуму. Наприклад зав-складом Київського утильзаводу І. Векслер висловив таке: «Хрущов собі накоїв лихо – авторитет його серед іноземних держав різко знизився. Я чув про наміри почати єврейські погроми, а тоді буде йому кінець. Знищать кілька сотень євреїв, але за те знищать Хрущова та його компанію. Цього бажають навіть євреї з Ізраїлю. Тепер потрібно мовчати, оскільки Хрущов дав вказівку розпочати те, що було у 1937 р. Знову будуть садити наліво та направо, особливо тих, хто скаже слово за Кагановича, Молотова» [47].

Таким чином, повної одностайності у схваленні резолюцій червневого (1957 р.) пленуму ЦК КПРС і серед комуністів, і серед безпартійних хрущовському керівництву досягти не вдалося. Невдоволення української громадськості детермінували випробувані часом методи закулісних інтриг, із допомогою яких проводилася боротьба на владному Олімпі. Чимало людей зайняли позицію конформізму стосовно офіційної влади: якщо на партзборах лише деякі виступаючі наважилися не підтримати рішення щодо «антипартійної групи», то у приватних розмовах не довіряла та не погоджувалася з резолюціями пленуму значна частина населення. Проведення партзборів для багатьох стало приводом до постановки власних проблем, зазвичай, неполітичного характеру.

Сподіваємося, що поставлена нами проблема буде розвинута у подальших наукових працях. На наш погляд, доцільно було б розширити хронологічні рамки дослідження. Зокрема висвітлити ставлення українського населення до Г. Маленкова, Л. Кагановича, В. Молотова впродовж їх партійної та державної діяльності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- Аксютин Ю.В. Хрущёвская «оттепель» и общественные настроения в СССР в 1953-1964 гг. / Ю.В. Аксютин. – М., 2004; Бажан О. Процес десталінізації в Україні (др. пол. 50-х – поч. 60-х рр.) / О. Бажан // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1999. – №1/2. – С.469-480; Баран В. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи / В. Баран. – Львів, 1996; Зубкова Е. Общество и реформы. 1945-1964 / Е. Зубкова. – М., 1993; Киридон П.В. Десталінізація в Україні: перспективні проблеми дослідження / П.В. Киридон // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Зб. ст. – К., 2006. – С.214-231; Пыжиков А.В. Хрущёвская «оттепель» / А.В. Пыжиков. – М., 2002 та ін.
- Молотов. Маленков. Каганович. 1957. Стенограмма июньского пленума ЦК КПСС и другие документы / под ред. акад. А.Н. Яковлева; сост. Н. Ковалева, А. Коротков, С. Мельчин, Ю. Сигачев, А. Степанов. – М., 1998. – С.14-15.
- Там само. – С.16.
- Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф.1, оп.24, спр.4486, арк.14.
- Ганжуров Ю.С. Черно-біла «відлига» у дзеркалі преси: газетні публікації як джерело вивчення політичної системи України (1956-1964 рр.) / Ю.С. Ганжуров. – К., 1999. – С.32-33.
- Ленинское единство партии – источник её непобедимой силы // Правда. – 1957. – 3 июля. – С.1-2; Коммунисты горячо одобряют и единодушно поддерживают решения пленума ЦК КПСС // Днепровская правда (Днепропетровск). – 1957. – 5 июля. – С.2; Могутня демонстрация едності партії і народу // Черкаська правда (Черкаси). – 1957. – 7 липня. – С.2; Завжди з партією! // Вечірній Київ. – 1957. – 9 липня. – С.2; Рішуча відсіч фракціонерам // Закарпатська правда (Ужгород). – 1957. – 10 липня. – С.2 та ін.
- ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.4483, арк.24.
- Державний архів Харківської області, ф.П-69, оп.24, спр.39, арк.54.
- Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО), ф.П-102, оп.3, спр.1355, арк.85.
- Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф.П-3, оп.6, спр.82, арк.10.
- ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.4483, арк.306.
- Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО), ф.П-15, оп.2, спр.1621, арк.55.
- Державний архів в Автономній Республіці Крим (далі – ДААРК), ф.П-1, оп.1, спр.3977, арк.16.
- ДАПО, ф.П-15, оп.2, спр.1621, арк.109.
- ДАЛО, ф.П-3, оп.6, спр.82, арк.28.
- ДАЗО, ф.П-102, оп.3, спр.1355, арк.56.
- ДАПО, ф.П-15, оп.2, спр.1635, арк.97.
- ДАЗО, ф.П-102, оп.3, спр.1360, арк.4.
- ДААРК, ф.П-1, оп.1, спр.3977, арк.33.
- Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф.П-136, оп.45, спр.12, арк.3.
- Російський державний архів новітньої історії, ф.5, оп.30, спр.189, арк.45.
- ДАЗО, ф.П-102, оп.3, спр.1355, арк.70.
- ДАПО, ф.П-15, оп.2, спр.1621, арк.105.
- Державний архів Одеської області, ф.П-11, оп.15, спр.468, арк.12.
- ДАЛО, ф.П-3, оп.6, спр.82, арк.21.
- ДАПО, ф.П-15, оп.2, спр.1635, арк.42.
- ДАЛО, ф.П-3, оп.6, спр.82, арк.21.
- Крамola: Инакомыслие в СССР при Хрущеве и Брежневe. 1953-1982 гг. Рассекреченные документы Верховного Суда и Прокуратуры СССР / сост. В.А. Козлов, О.В. Эдельман, Э.Ю. Завадская; под ред. В.А. Козлова, С.В. Мироненко. – М., 2005. – С.328.
- Державний архів Чернівецької області, ф.П-1, оп.26, спр.799, арк.40.

30. Коммунисты «Криворожстали» одобряют ленинскую политику ЦК КПСС // Днепровская правда (Днепропетровск). – 1957. – 6 июля. – С.2.
 31. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.4627, арк.19.
 32. ДАЛО, ф.П-3, оп.6, спр.82, арк.22.
 33. ДАПО, ф.П-15, оп.2, спр.1621, арк.47.
 34. ДААРК, ф.П-1, оп.1, спр.3977, арк.15.
 35. ДАПО, ф.П-15, оп.2, спр.1621, арк.44.
 36. ДАЛО, ф.П-3, оп.6, спр.82, арк.7.
 37. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.4485, арк.124.
 38. Там само. – спр.4484, арк.30-31.

39. Там само. – спр.4485, арк.354.
 40. Там само. – спр.4627, арк.20.
 41. Там само. – спр.4486, арк.48-49.
 42. Там само. – спр.4485, арк.353.
 43. Там само. – спр.4486, арк.52-53.
 44. Рішуча відсіч фракціонерам // Закарпатська правда (Ужгород). – 1957. – 10 липня. – С.2.
 45. ДАВО, ф.П-136, оп.45, спр.12, арк.4.
 46. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.4485, арк.349-350.
 47. Там само. – арк.348-349.

Брегеда Микола *Реакція українського населення на постанову і лист ЦК КПРС «Про антипартиїну групу Маленкова Г.М., Кагановича Л.М., Молотова В.М.» (1957 р.)*

Автор аналізує суспільно-політичні настрої різних соціальних верств після червневого (1957 р.) пленуму ЦК КПРС. У статті розкриваються причини неоднакового ставлення українського суспільства до викриття Г. Маленкова, Л. Кагановича, В. Молотова. Уведено диференційований підхід (поділ населення за соціальною, партійною, територіальною ознаками) при дослідженні реагування українців на десталінізаційні заходи.

Ключові слова: ставлення, населення, суспільство, настрої, моральний стан, свідомість, вплив, десталінізація, репресії, викриття

Брегеда Николай *Реакция украинского населения на постановление и письмо ЦК КПСС «Об антипартийной группе Маленкова Г.М., Кагановича Л.М., Молотова В.М.» (1957)*

Автор анализирует общественно-политические настроения разных социальных слоёв после июньского (1957 г.) пленума ЦК КПСС. В статье раскрываются причины неодинакового отношения украинского общества к разоблачению Г. Маленкова, Л. Кагановича, В. Молотова. Введён дифференцированный подход (деление населения по социальным, партийным, территориальным признакам) при исследовании реагирования украинцев на десталинизационные мероприятия.

Ключевые слова: отношение, население, общество, настроения, моральное состояние, сознание, влияние, десталинизация, репрессии, разоблачение

Bregeda Nicholas *Ukrainian population's reaction to the decision and the letter of the CPSU Central Committee «On the anti-party group of Malenkov G., Kaganovich L., Molotov V.» (1957)*

The author analyzes the socially-political moods of different social layers after the June, 1957 CPSU Central Committee Plenary Session. In the article the reasons for various attitude of the Ukrainian society to the exposure G. Malenkov, L. Kaganovich, V. Molotov are revealed. The different approach (the division of population through social, party and territorial characteristics) is introduced.

Keywords: attitude, population, society, moods, morality, consciousness, influence, destalinization, reprisals, exposure

Рецензенти:

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 12.10.2014 р.